

Aleksandra Tłuściak-Deliowska

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie

Recenzja książki

Joanna Pękała, *Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, 191 s.

Funkcjonowanie nauczyciela i jego praca zawodowa we współczesnym środowisku edukacyjnym są niezwykle złożone, a czasami wręcz problematyczne. Mnogość i różnorodność sytuacji oraz wyzwań, z jakimi mierzyć się musi nauczyciel, sprawia, że jego aktywność zawodowa nabiera szczególnego charakteru. Biorąc zaś pod uwagę fakt wielostronnych oddziaływań na dzieci i młodzież, oprócz wymiaru merytorycznego, w odniesieniu do zawodu nauczyciela eksponowany jest także wymiar etyczny. Kwestia wzorca osobowego, oczekiwań społecznych pod adresem nauczyciela i wymagań względem jego osobowości lokują się w tym obszarze rozważań, w którym prędy czy później należy odnieść się do kategorii etosu zawodowego. Jest to kategoria

subtelna i zarazem trudna do eksploracji, a także zdawałoby się, że nieco zaniedbana czy pominięta w ostatnim czasie pod względem empirycznym. Być może sporadyczne podejmowanie tego wątku w ostatnich latach w odniesieniu do grupy zawodowej nauczycieli związane jest z dominacją innych „modnych” kategorii pojęciowych, takich jak kariera zawodowa, awans, innowacyjność pracy, klimat organizacyjny szkoły, stres roli zawodowej, zarządzanie zasobami ludzkimi, które zdają się odpowiadać wyzwaniom wynikającym z przemian cywilizacyjnych i społeczno-kulturowych kraju. Czy pomimo tych zmian współcześni nauczyciele jako – mimo wszystko specyficzna – grupa zawodowa stanowią jeszcze grupę etosową i czy warto zajmować się tym zagadnieniem? Na te pytania odpowiedzi udzieliła Joanna Pękala w swojej pracy pt. *Etos nauczyciela – mit czy rzeczywistość?* Praca ta stanowi publikację rozprawy doktorskiej obronionej w 2016 roku przez Autorkę pod kierunkiem dr hab., prof. UW Małgorzaty Karwowskiej-Struczyk na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Próba zmierzenia się z kategorią etosu nauczycieli jest słuszna, ale także jest rzeczą trudną, choćby ze względu na szeroki wymiar zagadnienia, mnogość koncepcji i terminów pokrewnych. Autorka książki niewątpliwie poradziła sobie z tym zadaniem.

Praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, załączonych kwestionariuszy oraz zestawienia bibliografii, pojęć, rysunków i tabel.

W pierwszym rozdziale Autorka dokonała przeglądu różnych ujęć etosu nauczycielskiego, uporządkowała je i zaprezentowała własną definicję tego zagadnienia. Dokonując przeglądu stanowisk, odniosła się do takich kwestii, jak (1) specyficzny styl życia, (2) całokształt elementów dorobku społecznego, (3) hierarchia wartości odróżniająca analizowaną grupę społeczną, (4) postawa (potrzeba, nawyk), (5) wzór osobowy oraz (6) sposób organizacji zbiorowego doświadczenia, warunkujący rozwój jednostek. Na podstawie dokonanej kwerendy Autorka trafnie skonstatowała, że etos to „zbiór idealnych dla danej grupy społecznej wzorców kulturowych, których realizacja przejawia się poprzez określony styl życia konkretnej grupy społecznej. Postawy poszczególnych członków grupy uwidaczniają wartości będące składowymi etosu tej zbiorowości” (s. 38).

Drugi podrozdział został poświęcony omówieniu pojęć bezpośrednio związanych z etosem. Znalazły się tutaj analizy grupy etosowej będącej specyficzną odmianą grupy społecznej. Autorka nawiązała także do oczekiwań społecznych i osobistych motywacji do podjęcia pracy nauczyciela i stwierdziła, że mimo zmieniających się wymagań wobec pracy nauczyciela sfera etyczna tej profesji nieustannie pozostaje kwestią zbiorowego zainteresowania. Na podstawie literatury zwróciła także uwagę na często podejmowane w ostatnim czasie dyskusje dotyczące kompetencji nauczyciela i próby dookreślenia jego

tożsamości. Rozważania na temat kompetencji wskazują na nie tylko odpowiednie przygotowanie merytoryczne nauczyciela, ale także znamiennej jego osobowość. Tożsamość nauczyciela zaś, zdaniem Autorki, przywodzi na myśl to, „co w nauczycielu własne, osobiste, pozostające jednak w relacji ze środowiskiem społecznym” (s. 54). Autorka stwierdza, że analizowane kategorie, tj. kompetencje nauczyciela, idealne cechy, umiejętności czy inne właściwości roli społecznej, nie wyjaśniają w pełni, kim jest nauczyciel, a posiadanie poszczególnych atrybutów przez jednostkę nie przesądza o jej poczuciu wewnętrznej spójności.

Rozważania o etosie nie byłyby kompletne, gdyby Autorka nie poruszyła kwestii wartości, co uczyniła w podrozdziale 2.5. Wyjaśniła w nim, jak należy tę kategorię rozumieć, odwołując się przede wszystkim do definicji wskazujących na rolę, jaką wartości odgrywają w życiu zawodowym nauczyciela. Na tej podstawie skonstatowała, że wartości to niezwykle istotny komponent nauczycielskiego etosu, a ich przekaz w pracy z uczniem powinien być autentyczny, czyli związany z realną postawą i zachowaniem nauczyciela. „Współcześnie ważniejsze niż przekazywanie gotowych idei jest prowadzenie ucznia w kierunku samodzielności myślenia” (s. 69). Zaś w odniesieniu do kształcenia nauczycieli w dziedzinie etyki Joanna Pękała przywołała stanowisko, zgodnie z którym kształcenie to zastępowane jest doskonaleniem kompetencji emocjonalnych.

W dalszej części publikacji została przedstawiona procedura metodologiczna przeprowadzonych przez Autorkę badań pedagogicznych oraz analiza ich rezultatów ujęta w dwa podrozdziały. Celem badań podjętych przez Joannę Pękałą było poznanie i ukazanie, co dyrektorzy, nauczyciele i rodzice sądzą na temat etosu zawodu nauczyciela, zmiany w jego definiowaniu oraz aktualności pojęcia. Autorka badała nie tylko deklarowaną wiedzę na temat etosu, ale również stosunek respondentów do tej kwestii (s. 70-71). Dobór próby badawczej uzasadniony był specyficzną rolą każdej z grup w procesie kształcenia. Badania przeprowadzono w 2014 roku w publicznych i niepublicznych przedszkolach i szkołach podstawowych w Warszawie i okolicach. Wzięło w nich udział 20 dyrektorów, 132 nauczycieli oraz 123 rodziców. W badaniach wykorzystano strategię ilościową (sondaż diagnostyczny z ankietą) jako rozwiązanie podstawowe oraz strategię jakościową (wywiad półustrukturyzowany z dyrektorami), która miała na celu pogłębienie i uzupełnienie danych uzyskanych za pomocą ankiety.

W rozdziale czwartym Autorka zaprezentowała wyniki badań przeprowadzonych z udziałem nauczycieli i rodziców, odnosząc się do wiedzy badanych na temat etosu, aktualności i znaczenia tego pojęcia, dokonała także porównania opinii obu grup dotyczących oczekiwań względem nauczyciela. Okazało

się, że nauczyciele dość dotkliwie odczuwają wzrost wymagań wobec nich i zmiany zachodzące w oczekiwaniach społecznych. Nie podzielali jednak tych poglądów badani rodzice – oni znacznie częściej mówili o spadku wymagań względem nauczycieli. Ta rozbieżność, a być może wzajemne niezrozumienie, może być problematyczna z punktu widzenia potencjalnej współpracy i zapewniania postulowanego współcześnie partnerstwa tych podmiotów na rzecz szeroko pojętego dobra dzieci. Z odpowiedzi badanych wyłonił się także wzór nauczyciela zawierający charakterystykę osoby pozytywnie świadczącej swoją postawą o etosie własnej grupy zawodowej.

Rozdział piąty poświęcony został kategorii etosu według dyrektorów placówek edukacyjnych. Na podstawie wywiadów wyłoniono pięć głównych kategorii tematycznych: (1) kryteria doboru kadry pedagogicznej, (2) osobiste teorie dyrektorów na temat etosu oraz jego obecność w zarządzanych przez badanych placówkach edukacyjnych, (3) przejawy etosu, (4) przeszkody w realizowaniu etosu oraz (5) działania wspierające etos nauczycielski. Tematy te wyznaczyły podrozdziały tej części pracy. Należy zgodzić się z wnioskiem Autorki (s. 155), że wywiady z dyrektorami odegrały znaczącą rolę w opisanych badaniach. Ta grupa bowiem posiada wgląd w pracę oraz funkcjonowanie nauczyciela i związane z tym trudności, zarówno od strony organizacyjnej, jak i dydaktycznej. Dyrektorzy, którzy wzięli udział w wywiadach, w odniesieniu do kryteriów doboru kadry, oprócz wykształcenia i doświadczenia potencjalnych kandydatów na nauczycieli, zwracali uwagę na dominację jednak trudno mierzalnych wskaźników związanych z takim zatrudnieniem. Większość tej grupy badanych, pomimo różnych doświadczeń i opinii na temat obecności etosu w kierowanych przez nich placówkach, docenia wagę tej kategorii i podkreśla znaczenie etosu dla pracy nauczycieli oraz funkcjonowania uczniów w szkole.

Z przeprowadzonych badań wynika, że wiedza respondentów na temat etosu jest bogata i zdecydowana większość z nich potrafiła zdefiniować to pojęcie. Dla badanych etos oznacza zbiór wartości, zasad, wzorców, norm i ideałów odnoszących się do danej grupy społecznej. Aż 83% ankietowych uznało etos za istotny komponent pracy pedagogicznej. Mimo odnotowanych pewnych różnic w oczekiwaniach względem nauczycieli pomiędzy dyrektorami i rodzicami oraz odmiennego postrzegania nauczycielskiej motywacji do pracy, Autorka stwierdziła, że postrzeganie etosu przez te trzy badane grupy społeczności szkolnej wydaje się podobne. Odnotowano wśród badanych przekonanie o tym, że znacznie zmniejszyła się liczba nauczycieli świadczących swą postawą o nauczycielskim etosie zawodowym. Ogólnie rzecz ujmując, według respondentów obecnie nauczyciele przestają powoli stanowić grupę etosową.

Uzyskane wyniki i efekty przeprowadzonych analiz zostały ujęte w formie tabelarycznej oraz w postaci licznych wykresów i to właśnie owe grafiki, oprócz przedstawionych wniosków, są szczególnie interesujące z punktu widzenia odbiorcy tekstu. Autorka do graficznego przedstawienia wyszukanych reguł asocjacyjnych wykorzystała m.in. diagramy sieciowe. W umiejętności i zróżnicowany sposób obrazowała także inne analizowane wątki.

Pojawienie się na rynku wydawniczym książki poświęconej problematyce etosu nauczycielskiego może przede wszystkim zachęcić innych badaczy do podjęcia kolejnych studiów w tym obszarze. W podsumowaniu Autorka wskazała potencjalne kierunki do dalszych poszukiwań badawczych. Jej zdaniem warto byłoby sprawdzić, m.in. czy i jak sami nauczyciele postrzegają związek etosu z jakością swojej pracy zawodowej i poziomem satysfakcji z jej wykonywania, czy współczesny i dawny wzór nauczyciela różnią się, jaki jest związek między oczekiwaniami społecznymi wobec nauczycieli a osobistymi motywacjami do podjęcia pracy w tym zawodzie. Uważam, że interesujące byłyby także studia empiryczne dotyczące wyobrażeń na temat etosu wśród studentów pedagogiki, potencjalnych kandydatów na nauczycieli.

Przedstawiona praca powinna zainteresować środowisko nauczycieli, ponieważ może ona stanowić dla nich źródło refleksji nad swoją rolą, ale także nauczycieli akademickich i innych osób zainteresowanych tematyką pedeutologiczną. W związku z tym, że Joanna Pękala w części teoretycznej swojej książki dokonała syntetycznego przeglądu w zakresie podejmowanych wątków, odwołując się przede wszystkim polskiej literatury pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej, praca powinna być polecona studentom pedagogiki. Prezentowana monografia posiada niewątpliwie spory potencjał poznawczy. Niewielki niedosyt budzi brak wyodrębnionego przeglądu badań dotyczących kondycji zawodowej nauczycieli i pozostałych kwestii konstytuujących kategorię etosu zawodowego analizowanej grupy, choć Autorka odnosiła się w podsumowaniu do innych studiów empirycznych. Atutem pracy jest jednolity i „lekki” styl wypowiedzi, wzbudzający w naturalny sposób zainteresowanie czytelnika, również ze względu na przejrzyste prowadzenie wywodu w poszczególnych podrozdziałach oraz zwięzłe przedstawienie najważniejszych informacji. Zdecydowanie zachęcam do przeczytania i polecam tę pozycję.